

БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ ИЗУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

МРНТИ 14.29.29

УДК 376.32

А.К. Рсалдинова.¹, Н.Б. Әтенова²

¹ғылыми жетекшісі, п.ғ.к., доцент, akma1962@mail.ru

²7М01902 – Арнайы педагогика бойынша мамандарды дайындау мамандығының 2 курс –

магистранты, atenovanurganim@mail.ru,

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН (ІІІ ДЕҢГЕЙ) МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ (5-6 ЖАС) БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада сөйлеу тілі жалпы дамымаған (ІІІ деңгей) балалардың қарым – қатынас дағдыларын дамытудағы қазақ халық ойындарының әдістемесі ұсынылды. Қазақ халық ойындары тек қана уақыт пен қызығушылыққа ғана құрылмаған. Керісінше, қазақ халық ойындары тәрбиелік мәні зор, балаларға рухани және тәрбиелік құндылықтарды сіңіретін әдістің бірі. Онымен қоса, қазақ халық ойындары сөз бен қимылды бір мезетте біріктіру мүмкіндігіне байланысты арнайы педагогика саласында да түзету әдісі ретінде қызмет ете алады. Демек, қазақ халық ойындары «ойын» ұғымынан да тереңірек технология деп айтуға негіз бар.

Мақала барысында авторлардың зерттеу жұмыстарына сүйене отырып, балалардың қарым – қатынас дағдыларын дамытуда қазақ халық ойындарын қолданудың мүмкіндіктері нақты сипатталды.

Кілттік сөздер: ойын, қазақ халық ойындары, қарым – қатынас, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы.

Рсалдинова А.К.¹, Атенова Н.Б.²

¹к.п.н., доцента, akma1962@mail.ru

²магистрант 2 курса по специальности 7М01902 – подготовка специалистов по специальной

педагогике, atenovanurganim@mail.ru,

КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КАЗАХСКИХ НАРОДНЫХ ИГР В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ОБЩЕНИЯ У ДЕТЕЙ (5-6 ЛЕТ) ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ (ІІІ УРОВЕНЬ)

Аннотация

В данной статье представлена методика казахских народных игр по развитию коммуникативных навыков у детей с общим недоразвитием речи (ІІІ уровень). Казахские народные игры созданы не только для времени и интереса. Напротив, казахские народные игры имеют большое воспитательное значение, являются одним из способов привития детям духовных и воспитательных ценностей. Кроме того, казахские народные игры могут служить методом коррекции и в области специальной педагогики, благодаря возможности одновременного объединения слов и жестов. Следовательно, есть основания полагать, что казахские народные игры – это технология глубже, чем понятие «игра».

В ходе статьи, опираясь на исследовательскую работу авторов, были наглядно описаны возможности использования казахских народных игр в развитии коммуникативных навыков детей.

Ключевые слова: игра, казахские народные игры, общение, общее недоразвитие речи.

A.K. Rsaldinova.¹, N.B. Atenova²

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, akma1962@mail.ru,

²a 2st year master student, major in 7M01902 – training of specialists in special pedagogy, atenovanurganym@mail.ru,

KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan.

THE METHODOLOGY OF USING KAZAKH FOLK GAMES IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN (5-6 YEARS OLD) OF PRESCHOOL AGE WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT (LEVEL III)

Abstract

This article presents the methodology of Kazakh folk games in the development of communication skills of children with general underdevelopment of speech (Level III). Kazakh folk games are built not only for time and interest. On the contrary, Kazakh folk games are of great educational value, one of the methods of instilling spiritual and educational values in children. In addition, Kazakh folk games can serve as a correction method in the field of special pedagogy due to the ability to combine words and gestures at the same time. Therefore, there is reason to believe that Kazakh folk games are a technology deeper than the concept of «Game».

In the course of the article, based on the research work of the authors, the possibilities of using Kazakh folk games in the development of children's communication skills were clearly described.

Keywords: game, Kazakh folk games, communication, general underdevelopment of speech.

Кіріспе. Адамдардың өмір сүруі үшін табиғатта бірнеше нақты қажетті факторлар қарастырылады. Оларға ауаға, суға, тағамға қажеттіліктерді және одан бөлек қарым – қатынасқа деген қажеттілікті жатқызуға болады. Алдыңғы аталған үш қажеттілік маңызы түсінікті және бәріміз үшін керектілері ретінде қаралады. Ал, қарым – қатынастың маңызына келсек, адамдар тек қана бір – бірімен қарым – қатынас орната отырып, қоғамда сәтті өмір сүре алады. Олар қарым – қатынас арқылы белгілі бір қоғамның бірлестігіне, сәйкесінше оның мүшесіне айналады. Сол себепті, қарым – қатынас дағдыларын қоғамдық өмірдің дамытушы күші десек те болады.

«Қарым – қатынас» ұғымы әдебиеттерде әртүрлі анықтамалармен ұсынылады. Дегенмен, олардың бәріне ортақ қарым – қатынастың нақты мәнін ашатын бірнеше сөздер бар. Оған «өзара байланыс», «қатынас құру», «сөйлесу» және «бірлесіп әрекет ету» ұғымдарын жатқызуға болады. Сондай – ақ, қарым – қатынас халықаралық «коммуникация» термині арқылы да қолданылады.

Қазақ халық ойындарын зерттеу бірнеше ғылымдарда кеңінен жүргізіліп отыр. Отандық ғалым Б.Төтенаев қазақ халық ойындарын егжей – тегжейлі зерттеп, бұл тақырыпқа бірнеше еңбегін арнаған болатын. Жеке авторлық жұмыстардан бөлек халық ойындары қазақ энциклопедияларында да жеке бөлім ретінде көрініс табады. Яғни, қазақ халық ойындарының маңызы мен мәнін осыдан аңғаруға болады.

Арнайы педагогикада, соның ішінде логопедия ғылымында қазақ халық ойындарының қолданылуын Өмірбекова Қ.Қ. мен Оразаева Г.С. атты авторлар қарастырды және олардың әдістемелік қолданыс ерекшеліктеріне тоқталып өтті.

Әдебиеттерге шолу. Балалық шақ балалардың бір – бірімен ойнауы, бір – бірімен жанжалдасуы және достасуы, бір – бірімен жүгіріп – секіруі үрдісі арқылы сипатталады. Бұл бір көзбен қарағанда, бұл жай ғана күн сайын орын алатын әрекеттер болып көрінгенімен, бұл жерде қарым – қатынас орын алып жатыр. Әрбір бала бір – бірімен байланысу арқылы қарым – қатынас жасап өмір сүруде. Бұл әрекет осылайша сәбилік кезеңнен бастап белсенді дамып, өмір бойы жалғасады. Қарым – қатынас адамдардың өмірінде өздігінен және қоғамның қолдауымен дамиды. Қарым – қатынас дамуы үшін қажетті бірнеше алғышарттар бар. Оған сөйлеу тілін, эмоцияларды, тіпті қимыл – қозғалыстарды жатады. Олардың бірі зардап шеккен жағдайда қарым – қатынаста қажетті деңгейде қалыптаспайды. Демек, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар балаларды айтар болсақ, оларда қарым – қатынас дағдылары міндетті түрде белгілі бір бұзылыстарға ұшырайды [1, 2].

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы туралы айтар болсақ, бұл бұзылыс бүгінгі таңда логопедия саласында ең жиі зерттелетін тақырып болып табылады. Алайда, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы аңғарымы бар балалар санының артуы олардың бұзылыстарын түзету әдістемесін дамыту қажеттігін тудырады. Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы ресми жіктемесіне сай төрт деңгейге бөлінеді және

олардың әрбірі сөйлеу тілінің, танымдық процесстердің және қарым – қатынас дағдыларының даму ерекшеліктерімен сипатталады [3].

Қарым – қатынас баланың толыққанды дамуының негізгі шарттарының бірі бола отырып, күрделі құрылымдық ұйымға ие, оның негізгі компоненттері қарым – қатынас объектісі, коммуникативті қажеттілік пен мотивтер, қарым – қатынас бірліктері, оның құралдары мен өнімдері болып табылады. Мектеп жасына дейінгі кезеңде қарым – қатынастың құрылымдық компоненттерінің мазмұны өзгереді, оның құралдары жетілдіріледі, олардың негізгісі сөйлеу тілі болады. Қалыпты балаларда қарым – қатынас дағдылары мектеп жасына дейінгі жаста белсенді дамиды болса – сөйлеу тілінің жалпы дамуы бар балаларда бұл жаста қарым – қатынас пассивті сипатқа ие болып, толыққанды дамымайды. Нақты айтар болсақ, СТЖД III деңгейдегі балаларда қарым – қатынас эмоциялық боямаларсыз, қысқа сөйлемдермен ғана шектеледі. Мысалы, бала өз бетінше сұрақ қоймайды, ал, басқалар сұрақ қояр болса – тек қана қысқа сөйлемдермен жауап қатады [4,5].

Адам психологиясының теориялық тұжырымдамаларына сәйкес сөйлеу – адамның ең маңызды психикалық қызметі – қарым – қатынастың, ойлаудың, іс-әрекеттерді ұйымдастырудың әмбебап құралы. Көптеген зерттеулерде психикалық процестер – зейін, есте сақтау, қабылдау, ойлау, қиял – сөйлеу арқылы жүзеге асатыны анықталды. Қарым – қатынас балалар іс-әрекетінің барлық түрлерінде болады және баланың сөйлеу және психикалық дамуына әсер етеді, жеке тұлғаны тұтастай қалыптастырады [6].

Психологтар баланың қарым-қатынасын қалыптастырудың шешуші факторлары оның ересектермен өзара әрекеттесуі, ересектердің оған жеке тұлға ретінде қарауы, олардың дамуы осы кезеңінде баланың қол жеткізген коммуникативті қажеттіліктің қалыптасу деңгейін ескеруі деп санайды. Ал, бұл міндеттерді жүзеге асыратын әдістердің бірі қазақ халық ойындары болып табылады. Қазақ халық ойындары қазақ фольклорының бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар, дамыту құралы ретінде керемет нәтижелер әкелетін технология ретінде де қарастыра аламыз [7].

Қазақ халық ойындары өзінің бай мазмұнымен, сөйлеу тілінің шеберлігімен, эмоциялардың жиі қолданылуымен, қимыл – қозғалысты да кіріктірілуімен ерекшеленеді. Сол себепті, бұл ойын түрі балалар үшін қызықты және тиімді әдіс болады [8].

Баланың ересектермен және құрдастарымен қарым – қатынасы жеткіліксіз болған кезде оның сөйлеу және басқа психикалық процестердің даму қарқыны баяулайды. Сөйлеудің дамуындағы ауытқулар баланың психикалық дамуына теріс әсер етеді, басқалармен қарым – қатынасты қиындатады, танымдық процестердің қалыптасуын кешіктіреді, демек, толыққанды тұлғаның қалыптасуына жол бермейді. Сондықтан, бұл бұзылыстарды түзету және дамыту мақсатында қазақ халық ойындарын қолданып, әдістемесін қарастыратын боламыз.

Зерттеу әдістері және материалдары. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың қарым – қатынас дағдыларын зерттеу олардың жасын, зерттелетін дағдының немесе саланың сипатын ескере отырып, ұйымдастырылады. Біздің зерттеу жұмысымызда қарым – қатынас дағдылары зерттелетін болғандықтан, зерттеу эксперименті кезінде жас ерекшеліктерін есепке алу қағидасы, даму ерекшеліктерін есепке алу қағидасы негізге алынды. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (III деңгей) балалардың қарым – қатынас дағдыларының дамуына нақты баға беру мақсатында эксперименттік зерттеу жұмысы ұйымдастырылды. Эксперименттік зерттеу жұмысына сөйлеу тілінің жалпы дамуы (III деңгей) аңғарымы қойылған 4 – 5 жастағы 25 бала қатысты. Балалардың барлығы зерттеу тобына алынып, олармен мынадай әдістер сынақтан өткізілді:

Зерттеу нәтижелері.

Мектеп жасына дейінгі (5-6 жас) сөйлеу тілі жалпы дамымаған (III деңгей) балаларының қарым-қатынас дағдыларына диагностика жүргізілді.

1.О. В. Дыбинаның "сұхбат" әдісі.

Мақсаты: қарым-қатынаста қажетті ақпаратты алу, құрдастарымен қарапайым диалог жүргізу қабілетінің даму деңгейін анықтау

Құрал-жабдық: ойыншық микрофон

Өткізу реті. Тексеру барысында балаларға тапсырмалар ұсынылды: топтағы бір бала тілші рөлін атқарады, ол басқа балаларда (балабақша қаласының тұрғындары) сұхбат алып, олардың қаласында қандай оқиғалар болып жатқанын білуі керек. Содан кейін маман балаларға "Радио" ойынын ойнауды ұсынады, оның барысында тілші бала қала тұрғындарына "жаңалықтар" айдарында хабарлама жібереді, ал қалған балалар оны тыңдап, түсініктеме береді. Содан кейін балалар кезек-кезек тілші болады.

Бағалау

Жоғары деңгей (3 балл) – бала тапсырманы ынтымақтастықпен орындайды, 3-5 егжей-тегжейлі сұрақтарды дербес тұжырымдайды. Жалпы, оның "сұхбаты" логикалық, дәйекті.

Орташа деңгей (2 ұпай) – бала ересек адамның көмегімен 2-3 қысқа сұрақ тұжырымдайды, сұхбат логикасын сақтамайды.

Төмен деңгей (1 ұпай) – бала ересек адамның көмегімен де тапсырманы орындауда қиындықтарға тап болады немесе оны орындаудан бас тартады

2. О. В. Дыбинаның "адам тұрмайтын арал" әдісі.

Мақсаты: басқа адамды тыңдау, оның пікіріне, мүдделеріне құрметпен қарау және өз пікірін сабырлы түрде қорғау қабілетінің даму деңгейін анықтау.

Өткізу реті. Маман балаларға бір жыл бойы шөлді аралда бірге тұру керек деп елестетуді ұсынды.

Сұрақтарға жауап беруді ұсынады:

- Аралда өмір сүруді неден бастар едіңіз?
- Өзіңізбен бірге қандай заттарды алып келу керек?
- Әр қайсыңыз не істейсіз?
- Міндеттерді бір-біріне қалай бөлуге болады?
- Сіз командир ретінде кімді таңдар едіңіз?
- Жыртқыш аңдардан қалай қорғанасыз?
- Егер аралда дауыл болса, онда сіз не істейсіз?

Бағалау

Жоғары деңгей (3 балл) – бала қарым-қатынаста бастама көтереді, ұйымдастырушының қызметін өз мойнына алады, өз ұсыныстарын ұсынады, міндеттерді бөледі, сонымен бірге құрдасын тыңдай алады, онымен өз ұсыныстарын келіседі, көндіреді, сендіреді.

Орташа деңгей (2 балл) - бала қарым-қатынаста жеткіліксіз, бірақ оң белсенділікпен ерекшеленеді, бастамашының ұсынысын қабылдайды, келіседі; өзінің мүдделерін ескере отырып, қарсы ұсыныс жасай алады.

Төмен деңгей (1 балл) – бала қарым-қатынасқа түспейді, белсенділік танытпайды, бастамашыл балаларды пассивті түрде қадағалайды, өз пікірін де, тілегін де айтпайды, құрдастарының тілектерін ескермейді.

3. Е. О. Смирнованың "суреттер" әдісі

Мақсаты: құрдастарымен қарым-қатынастың жанжалды жағдайларында мінез-құлықтың коммуникативті стратегиясын таңдауды анықтау.

Өткізу нысаны – жеке.

Құрал-жабдық: жанжалды проблемалық жағдайларды бейнелейтін 4 сюжеттік сурет:

№ 1 сурет. Бір топ балалар өз құрдастарын ойынға қабылдамай қойды.

№ 2 Сурет. Қыз басқа қыздың қуыршағын сындырды.

№ 3 Сурет. Бала қыздың ойыншығын рұқсатсыз алды.

№ 4 Сурет. Бала басқа балалардың құрастырған текшелердің құрылысын бұзады.

Өткізу реті. Маман балаға әр суретті жеке қарап, сол жағдаятты шешу жолын көрстуін ұсынады.

Бағалау

Жоғары деңгей (3 ұпай) – бала жанжалды жағдайды сындарлы шешуді ұсынады (мен басқа достар табамын, жаңа үй саламын, қуыршақты жөндеймін, күтемін).

Орташа деңгей (2 ұпай) – бала ауызша-бағалау шешімін береді (Мен бұның дұрыс емес екенін айтамын)

Төмен деңгей (1 ұпай) – бала жанжал жағдайынан агрессивті шығуды ұсынады (барлығын қуып жіберемін, ұрып-соғамын, тістеймін және т.б.) немесе жағдайдан оңай шығу жағын таңдайды (білмеймін, қашамын, шағымданамын) немесе тапсырманы орындаудан бас тартады.

Үш әдіс бойынша тапсырмаларды орындағаннан кейін, әр баланың алған ұпайларының мөлшерін есептеп, оны коммуникативті қабілеттердің даму деңгейлерінің біріне жатқыздым

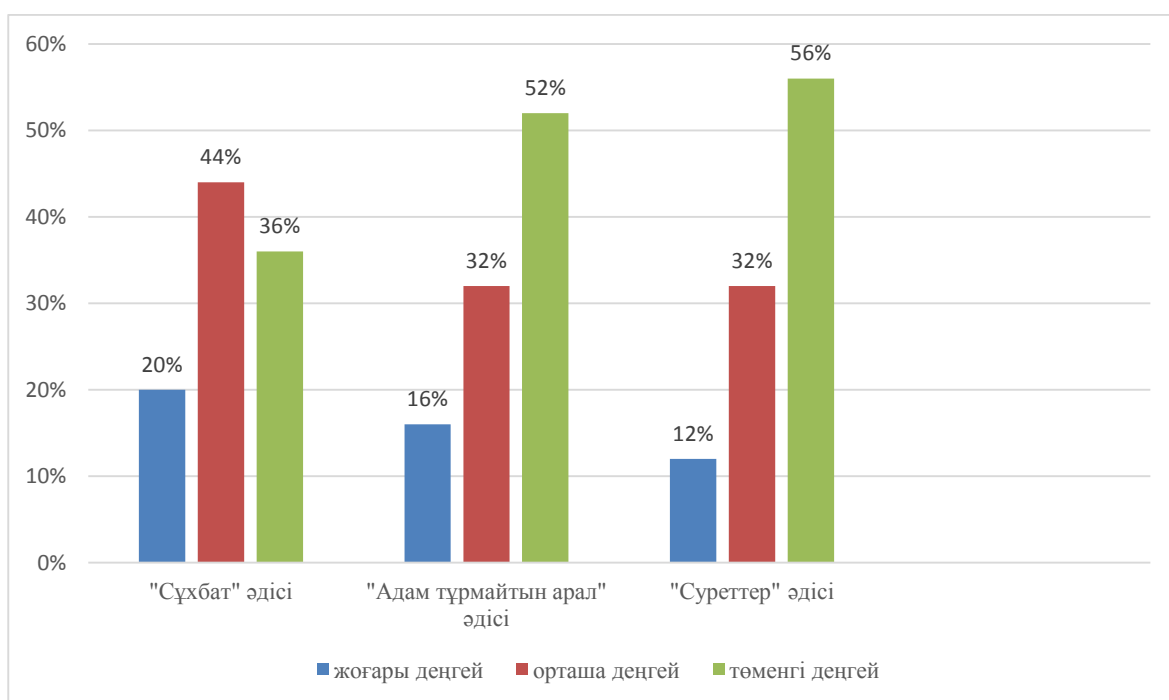
- жоғары деңгей-8-9 балл;
- орташа деңгей-5-7 балл;
- төмен деңгей-4 балл және одан төмен.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі балаларда (5-6 жас) қаым-қатынас қабілеттердің даму деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін жарамды және тәжірибеде дәлелденген әдістерді таңдадым.

Мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілі жалпы дамымаған (III деңгей) балалардағы жұмыстың бастапқы кезеңінде қарым-қатынас қабілеттердің даму деңгейін зерттеу нәтижелері 1 жиынтық кестеде көрсетілген.

Жұмыстың бастапқы кезеңінде мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілі жалпы дамымаған (III деңгей) балалардағы коммуникативті қабілеттерінің жағдайын қарастырайық.

О. В. Дыбинаның «сұхбат» әдісі бойынша жүргізген зерттеуі балалардың көпшілігінде (44%) қарым-қатынаста қажетті ақпарат алу, құрдастарымен қарапайым диалог жүргізу қабілетінің дамуының орташа деңгейі бар екенін көрсетті. Олар өз бетінше тек 2-3 сұрақ қоя алды, бірақ сұхбат логикасын сақтамады. (1- кесте)

1 – кесте Анықтаушы эксперимент нәтижелері

Жүргізілген диагностика нәтижелері сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар балалардың 20% (5 бала) жоғары деңгейге ие екенін көрсетті. Олар корреспондент болу, басқа балалардан сұхбат алу, радиода "жаңалықтар" айдарына хабарлама жасау тапсырмасын үлкен қызығушылықпен орындады.

8 бала (36%) сөйлеу тілінің жалпы дамымауы төмен деңгейін көрсетті. Бұл балалар қарым-қатынасқа түспейді, байланысқа деген қызығушылығын көрсетпейді, топпен қарым-қатынасқа түспейді, жеке әрекет етеді, ұйымдасқан өзара әрекеттесу нормаларын білмейді

О. В. Дыбинаның "адам тұрмайтын арал" әдісі бойынша жүргізген зерттеуі сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар 13 балада (52%) басқа адамды тыңдау, оның пікіріне, мүдделеріне құрметпен қарау және өз пікірін сабырлы түрде қорғау қабілетінің даму деңгейі төмен екенін көрсетті.

Жүргізілген диагностика нәтижелері көрсеткендей, 16% (4 бала) жоғары деңгейге ие. Мұғалімнің сұрақтарына жауап беру кезінде олар өте белсенді болды, барлық сұрақтарға жауап берді, «жыртқыштардан қалай қорғанар едің?» және «аралда дауыл болса не істер едің?» сұрақтарға жауап берудің бірнеше нұсқаларын ұсынды.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 8 бала (32%) орташа деңгейді көрсетті. Олар қарым-қатынаста белсенділік танытпады, басқа балалардың ұсыныстарын қарсылықсыз қабылдады, тек 2 бала қарсылық білдіріп, өз ойларын айта алды. Мысалы, топтағы бір қыз аралдағы медбикенің орнына, өзін басқа медбикенің қарауын сұрады)

Е. О. Смирнованың "суреттер" әдісі бойынша сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар балалардың көпшілігінде жанжалды жағдайда мінез-құлық стратегиясын дұрыс тандау деңгейі төмен екенін көрсетті.

Жүргізілген диагностика нәтижелері көрсеткендей, 12% (3 бала) жоғары деңгейге ие. Бұл балалар жанжал жағдайлары бар барлық 4 суретте сындарлы шешімдер ұсынды. Мысалы, №1 суретте,

балалар басқа баланы ойынға қабылдағысы келмеген жерде: «бала басқаларға допты қалай жақсы ойнай алатынын көрсетсе, қалған балалар оны ойынға қосады» деп, өз нұсқасын ұсынды.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар 8 бала (32 %) орташа деңгейді көрсетті. Олар тек жанжалды жағдайлардың ауызша-бағалау шешімін айтты, бірақ жанжалды шешу үшін нақты не істеу керектігін айта алмады.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар 14 бала (56 %) төмен деңгей көрсетті. Олардың кейбіреулері жанжал жағдайынан агрессивті шығуды ұсынды (балаларға доппен лақтыру, қуыршақты сындыру, қағу, ұру, жазалау)

Жұмыстың бастапқы кезеңінде сөйлеу тілінің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардағы коммуникативті қабілеттердің даму деңгейінің сандық нәтижелері кестеде көрсетілген. (1 – кесте)

Зерттеу жұмысының барысында ұсынылған әдістерді сынау сандық және пайыздық қарым – қатынас негізінде сараланды. Бұл зерттеу жұмысының көрнекілігі мен нақтылығы үшін жасалынды.

Зерттеу жұмысының бастапқы кезеңінде алынған нәтижелердің төмендігін ескере отырып, балалардың қарым – қатынас дағдыларын дамыту мақсатында түзету жұмысының барысына қазақтың ұлттық ойындарын енгізе отырып, сабақтар ұйымдастырдық.

Қазақ халық ойындарын қолдану әдістемесі олардың қолданыс ерекшеліктеріне бірнеше талаптар қояды. Олардың ең маңыздысы ойын мақсаты мен түзету жұмысының мақсатының сай болуы. Себебі, қарым – қатынас дағдыларын дамытатын ойындар міндетті түрде топтық және сөйлеу тіліне құралған болуы қажет. Осы арқылы балалардың қарым – қатынасқа деген талпынысы артып, тұлғааралық қарым – қатынастар жүзеге асырылады.

Қазақ халық ойындарын қолдану әдістемесінің екінші ерекшелігі ойынды қолдану түзету жұмысының барысында сабақ фрагменті немесе сабақтардан тыс әрекет кезіндегі әдіс болуы қажет. Мәселен, түзету жұмысы жалпы көлемі 35 – 40 минут өткізілетін болса – оның 10 – 15минутына халық ойындарын енгізуге болады.

Қазақ халық ойындарын ұйымдастырудың тағы бір ерекшелігі жұмысқа дайындық кезеңін енгізу болып табылады. Себебі, халық ойындары әдетте балалардың арасында танымал емес. Ойын ережесінен бөлек ойындардың қажетті заттары, техникасы балаларға дайындық жұмысынсыз мүмкін болмайды. сол себепті, балалармен халық ойындарын өткізбес бұрын сөздік жұмыс, түсіндірме жұмыс өткізілуі тиіс [9].

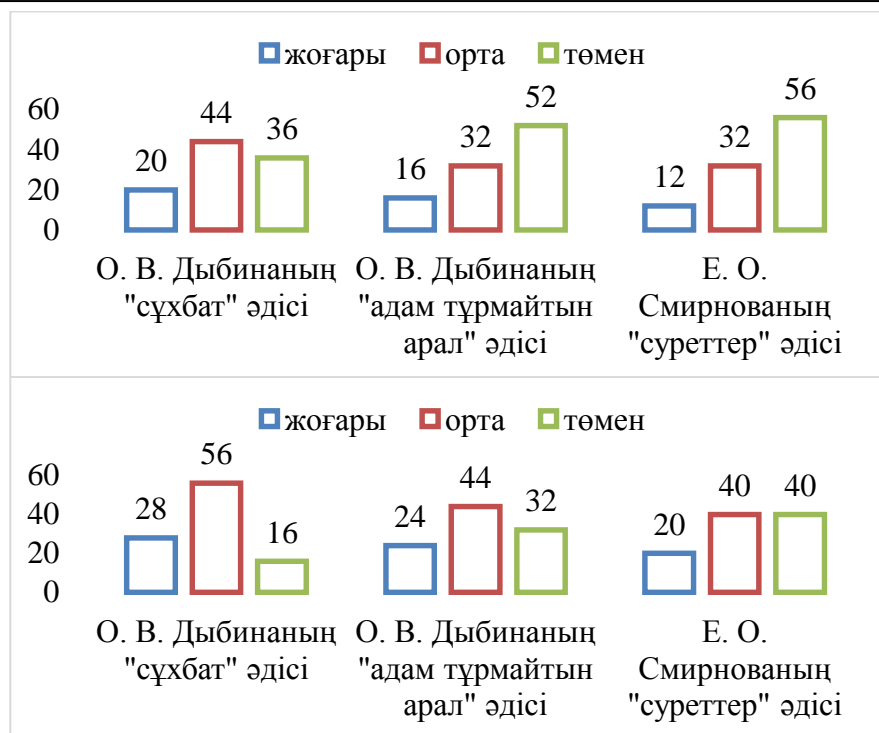
Дайындық кезеңінде ойындардың барысы тек қана түсіндіріліп қана қоймай, балаларға ойын әрекеті нақты көрсетілуі қажет. Яғни, ойынның ережесі түсіндірілуі барысында педагог ойын әрекетін тәжірибелік тұрғыда көрсетіп отырады. Бұл балалардың ойын барысын жақсырақ түсінуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар, дайындық жұмысының міндеттеріне ойын барысында баланың рөлдерін алдын – ала бөліп беру жатады. Осы арқылы әрбір бала өз кейіпкеріне жақсырақ назар аударып, оны түсінетін болады. Бірақ, әрбір ойын сайын балалардың рөлдері өзара алмастырылып отыруы қажет. Бұл балалардың әртүрлі әлеуметтік рөлдерді сынап көруіне ықпал етеді [10].

Дайындық кезеңінен кейін балалардың ойынды тәжірибеде жүзеге асыруына көшейік. Ойындар балалардың қатысуымен және педагогтың бақылап, басқаруымен ұйымдастырылады.

Ойынның қорытынды кезеңі мен оның нақты нәтижелерін бақылау үшін шынайы жағдаяттар шеңберінде қарым – қатынас орнату арқылы сынап көруіне болады.

Сонымен, жүргізілген әдістерден кейін өткізілген қайталама сынақтан кейінгі нәтижелерді төменгі суреттер мен кестелерде ұсынамыз:

Әдістер	Жоғары		Орташа		Төмен	
	дейін	кейін	дейін	кейін	дейін	кейін
О.В. Дыбинаның "сұхбат" әдісі.	20	28	44	56	36	16
О.В. Дыбинаның "адам тұрмайтын арал"	16	24	32	44	52	32
Е.О. Смирнованың "суреттер" әдісі	12	20	32	40	56	40

2- кесте – Қалыптастырушы эксперимент нәтижелері

Нәтижелер және оларды талқылау. Қарым – қатынас балалардың қоғамдық өмірге етене еніп, әлеуметтенуіне ықпал ететін басты құрал. Қарым – қатынас дағдылары жоғарыда атап өткендей, балалардың өзге адамдармен өзара байланысқа түсуі арқылы жүзеге асады. Осы арқылы бала өзіне жаңа тәжірибе жинақтап, оны өмірде пайдалануға бейімделеді. Қарым – қатынас тек қана таныс адамдармен ғана емес, сонымен қатар, кез – келген қоғам өкілімен орын алуы мүмкін. Сол себепті, қарым – қатынас дағдыларын дамыту жұмысында тек қана сөздік қарым – қатынас қана емес, сонымен қатар, қарым – қатынас барысындағы мимиканы, қол қимылдарын, тіпті, тілдік емес функцияларды да қарастыру қажет. Аталған құрылымдық бөліктерді дамытуды қазақ халық ойындары арқылы өткізген болатынбыз. Ойындар кезінде зерттеу жұмысында «Қыз қуу», «Ақсүйек», «Ақ пен қара», «Қамшы тастамақ», «Ақсерек - көксерек», «Күміс алу» әдістері қолданылды. Анықтаушы эксперимент нәтижелерінен байқағандай, жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың қарым – қатынас дағдыларының деңгейі өте төмен деңгейде болды. Атап айтқанда, жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда тілдік этикет біліктері қалыптаспаған, қарым – қатынастағы бастамашылдық дағдысының да әлсіздігі байқалды. Сондай – ақ, қарым – қатынасты өнімді ете түсетін сөздер мен сөз тіркестерін өз қарым – қатынастарында өте сирек қолданады. Ал, эксперименттік жұмысты ұйымдастырып, нәтижелерін қайта тексеруден өткізгеннен кейін балалардың диалогқа деген ұмтылысын, қарым – қатынас барысында тілдік этикет элементтерін қолдану жайын аңғардық.

Зерттеу нәтижелерінде ойындардан кейін алынған қайталама сынақ нәтижелерінің динамикалық көрсеткіштеріне орай ойындарды тиімді әдістер қатарына жатқызамыз.

Қорытынды. Сонымен, мақала барысында сөйлеу тілі жалпы дамымаған (III деңгей) балалардың қарым – қатынас дағдыларын дамыта отырып, онда қазақ халық ойындарын қолдану әдістемесін сипаттап жаздық және оны сынақ жұмысынан өткізу арқылы, жоғарыда аталған оңтайлы өзгерістерді аңғардық.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

[1] Лисина М.И. Общение детей со взрослыми и сверстниками: общее и различное // Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии / Под ред. М.И. Лисиной. М., 1980.

[2] Июдина Л.В. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи // Логопед. - 2007. - №3. - С. 44-50.

[3] Дубова Н.В. Роль общения для детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи // Школьный логопед. - 2006. - №4. - С. 52-54.